

VALENTINAS SVENTICKAS

Vieškelyje? Rūke?

Su Juozu Apučiu būsiu susipažinęs kokiais 1974 metais, kai pradėjau dirbti *Literatūros ir meno* redakcijoje. Užėjo atnešdamas sutartą rašinį. Atlasus, tvirtas, įspūdingas vyras pakeltu barzdotu smakru.

– Aha, girdėjau, kad čia pradėjo darbuotis koks jaunikaitis, ši tą paties esu ir paskaitęs. Dabar pažinsiu, matysimės. Bet kad gal jau ir matytas, – ar ne pats Universiteto kieme Justino Marcinkevičiaus eilėraščių studentišškai deklamavai?

Išeidamas:

– Šiaip tai šitoj kėdėj sėdėdavo Antanas Masionis.

Gal dėl to pasakė, kad su Masioniu *Literatūroje ir mene* yra dirbęs kartu.

Tais laikais *Literatūra ir menas* spausdindavo svarbesnių Rašytojų sąjungos rengiamų posėdžių, susirinkimų ir pokalbių aprašymus. Siūsdavo jų klausytis ir aprašyti mane. Ką kalbėdavo Aputis, – visada įsiklausydavau. Kodėl? Pirma, vertinau jį kaip puikų novelistą. *Vertinau*, žinoma, kvailas žodis, tiesiog patiko jo novelės, ir tiek. Antra, kalbėdavo esmingai, jautriai, atsiribodamas nuo to meto „pageidavimų“. Kalbėdavo kitaip.

Apučio kūrybos publikavimas anais laikais nebuvo rožem klotas. Tuo metu, kai apysaką „Prieš lapų kritimą“ buvo rengiamasi leisti knygoje *Tiltas per Žalpę* (1980), dirbau „Vagoje“ ir susidūriau su jos pasirodymo peripetijomis. Redagavo puiki patyrusi redaktorė Sigita Papečkienė. Bet svarbiausius *idėjinius* klausimus dėl susiklosčiusių aplinkybių sprendė *kiti*. Mačiau knygos laužinį su klaustukais, replikomis ir pastabomis įvairiaspalviais rašikliais. Raudonas buvo Leidyklų, poligrafijos ir knygų prekybos reikalų komiteto, taigi *aukščiau stovinčios* organizacijos. Pavyzdžiui, buvo atkreiptas dėmesys į žodį *lėktuvėlis* (jį mato ir taip vadina vaikas), bet kalbama apie nacių lėktuvą, taigi deminutyvas būtų ideologinė klaida! Dienoraščio, deja, nerašiau, daugiau detalių neprisimenu. Bet kai prie teksto pradeda kabinėtis *viršūnės*, leidyklos žmonėms pasidaro sunku. Gal visgi susitvarkėme pakenčiamai, nes, dabar paėmęs knygą iš lentynos, randu mįslingą autografinį įrašą „nebijojusiam pereiti per šį kaimišką tiltuką“.

Aš begėdiškai ilgai (nuo 1986 iki 2015 metų) ką nors dariau ir dirbau Rašytojų sąjungos rūmuose. Ir beveik visą tą laiką juose matydavau ir girdėdavau Aputį. Valdybos posėdžiuose, susirinkimuose, diskusijose, kavinėje, kieme, koridoriuose, žurnalo *Metai* (anksčiau *Pergalė*) redakcijoje. Tiesiog privalau pasakyti, kad į Rašytojų sąjungos misiją jis žiūrėjo nepaprastai rimtai. Jam rūpėjo organizacijos statusas, laikysena, įtaka. Jis buvo skatinantis veikti, skelbti pareiškimus, deklaracijas, reikšti poziciją dėl svarbiausių dalykų. Dėl Nepriklausomybės, žodžio laisvės, galimybių skelbti kūrybą ir pan. Jis jaudindavosi, grauždavosi ir grauždavo kitus, jei kas nepavykdavo. Nėra ko slėpti, būdavo posėdžių, kurie pakrypdavo linksma nesprenimų vaga vien dėl to, kad Aputis ateidavo pakaušęs. Savąja nuotaika jis sėkmingai užkrėsdavo kitus. Bet tai epizodai, nenusitelbę esmės, apie kurią jau sakiau. Paskutiniaisiais gyvenimo metais yra išsakęs rezignacinių nuotaikų:

– A, jau nelabai čia ką mes reiškiam. Ar turi ko toj savo spintukėj?..

Ar yra ką pasakyti dėl tų Apučio knygų, kurias teko leisti Rašytojų sąjungos leidykloje?

Šiek tiek.

Aputis kaip autorius bendravo su leidykla (nesvarbu, kad visi kasdien sutinkami žmonės) laikydamasis visų autoriaus ir leidyklos santykių taisyklių. Pateikiamas deramai sutvarkytas tekstas, sutariama dėl redaktoriaus arba kad galima leisti autoriaus redakciją, jis pats (po korektorės) viską perskaito (kai ką taiso), jei kyla neaiškumų ar klausimų, – su leidėjais pasišneka kaip žmogus su žmonėmis. Jokių įtampų.

Romanas *Smėlynuose negalima sustoti*, 1996 m. Eina ir išeina. Kolegų kritikų įvertintas rezervuotai. Reikėtų dar kartą išleisti. Kad pamatytume greta tuomet ir vėliau išleistų lietuviškų romanų. Atrodytų visai gerai. Būtų skaitomas.

Novelių knygos *Vieškelyje džipai* (2005) leidimą prisimenu kaip džiaugsmingą. Nuo pirmos žinios, kad parašyta (visgi būta ilgokos tylos), nuo savitos sandaros jos pirmo skyriaus („Atverstinės novelės“) sukeltų įspūdžių iki komplimentų ir apdovanojimų autoriui šiai knygai išėjus. Pats Aputis, kai ši didelė knyga buvo rengiama spaudai (sutarėme leisti autoriaus redakciją), viską darė susikaupęs ir susirūpinęs. Pasikalbėdamas kartais ką nors persakydavo iš linksmesnių novelių, pavyzdžiui, apie kates. Bet kartą nei iš šio, nei iš to dėl tų smagesniųjų gal tyčia pusiau dzūkiškai numykė: „Šici rašymai mažumėlę ne toki, kap seniau išsimūčydavo.“

Beje, paskutinėje knygos novelėje Aputis apie daugiau nei trisdešimtį rašytojų ką nors pasako daktaro Beno žodžiais, pavyzdžiui, taip: „tu, savo nuosprenđiu nesulaukęs priešaušrio“, „tu, artimasai trečiasis broli“ ir pan.

2009 m. vasarai baigiantis paatostogavęs grįžau iš kaimo. Ryte jau išeinu į leidyklą darbų dirbti. Kieme prie namo nelinksmas Aputis, besikrapštantis prie savo automobilio.

– Sveikas, žinai, yra ką pašnekėti.

Aš dar neatsikvošėjęs po atostogų, šviečia rytmečio saulė, o Aputis ramiu lyg nuobodžiaujančiu balsu pasakoja apie savo mirtiną ligą (nebuvo girdėjęs), pasako, kiek, gydytojų nuomone, jam likę gyventi, ir tada: „Būtų gerai, jei išleistumėt mano apysakų knygą. Tų, kurios leistos sovietmečiu. Apgenėtos, žinai gi. Norėčiau, kad išeitų tokios, kokias buvau parašęs. Gal ką nors šiek tiek dar patvarkyčiau. Maniau, kad sutiksi, jau esu pradėjęs darbus. Turėčiau spėti.“

Ką Vilniuje, ką Zervynose – tą darbą padarė. Kruopščiai. Kūrybiškai. Kad galėtų darbuotis ir čia, ir ten, buvo nusipirkęs naują kompiuterį. Apysakų knygos *Bėgiai išnyksta rūke* (2010) pamatyti nespėjo. Jau ir aplanką su spaudai parengtais tekstais paėmiau iš žmonos Virginijos.

Vis pagalvoju, ir vis tuščiai. Kokia tai būtų nauda, jeigu kokio universiteto koks diplomantas imtų ir patyrinėtų štai tokį rašytojo darbą su savo tekstais. Tai ne, nuobodu, svaigiau kokie *palimpsestai hermeneutiniu aspektu*. Lieka neįvertinta, netyrinėta. Bet – lieka. Tiek paguodos.

2002 m. Lietuvos rašytojų sąjungos suvažiavime su malonumu baigiau sąjungos pirmininko darbus. Gavau kartu dirbusios Valdybos dovaną. Tai buvo nedidelis patogus kreiziukas medžiui pjauti! Man nebuvo sunku atspėti, kas tokią dovaną sugalvojo. Žinoma, kad Aputis. Juozas žinojo, kad neseniai pirkome sodybą Mardasave ir kad medžio darbų nebijau. Be abejo, nè neketinau lygintis su jo ar Romualdo Granausko meistrystės gebėjimais.

Kai nupirktoje sodyboje jau buvome kiek apsitvarkę, vieną gražią dieną apžiūrų atsivežėme iš Zervynų Aputį. Nebuvo toli, keliolika kilometrų. Atsivežti ir atgal parvežti sutiko mano žmona, taigi tarp pasibuvimo patiekalų galėjo būti tų, apie kuriuos, trumpai tariant, Ramūnui Karbauskiui nedera užsiminti.

Pirmi Apučio žodžiai:

– Jėzau, koks kiemas, kokia erdvė!

Kas yra lankęs Aputį Zervynose, iš karto supras: priešais jo namą tuoj kitas namas, tėra siauras kiemo ruoželis. Užtat koks puikus nuolydis link Ūlos!

Iš to pavakarojimo pasakojimų.

Nusipirkęs namą Zervynose, *ant aukšto* Juozas rado buvusių žmonių buvusio gyvenimo sancaupų. Pastangos apsivalyti pamažu ką nors išnešiojant pasirodė esančios beviltiškos. Taigi vieną dieną Aputis atidengė dangtį, pakraštėly pasistatė butelį naminės ir pradėjo viską versti žemyn. Daiktai daikteliai, spaliai, dulkės, tada gurkšt, ir vėl toliau. Kai baigė viską versti lauk, panašus į zombį nusivirduliavo į miškelį, pakeliui išgirdo kaimyno aimaną „Juozeli, kas tau pazdarė, ar čia tu?“ ir pribudo miške paukščiams čiulbant.

Kita pasaka.

Vienas namo kampas buvo gerokai nusviręs. Ar šlaitelis paslinkęs, ar puvėsis koks, – pasmukęs kaip reikiant. Pradėjo tartis su kaimynais, ar įmanoma ką padaryti. Tie gūžčiojo pečiais. Aputis sugalvojo. Susiprojektavo pakėlimą panaudojant rąstus kaip svertus. Prisišaukė kaimynus, viską paaiškino, kėlė ir pakėlė. Parėmė. Toliau? Toliau jau pats.

Tą vakarą Mardasave ir daugiau ką papasakojo. Ne apie ūkį. Apie tai, kas jo, kaip rašytojo, gyvenime buvo tikrai nelengva. Pamėginau dabar užrašyti. Ryte paskaičiau ir pasidėjau – ar vėlesniam laikui, ar visai sau.

Dar apie namą Zervynose. Priešpaskutinę gyvenimo vasarą, paklausinėjęs, ką žinau apie dažus, Aputis, lyg ką nujausdamas, perdažė visą savo namo išorę. Dažymas – nemažas darbas, bet jau paskutinis malonumas. Prieš tai reikia paruošti visą paviršių. O šitas darbas, – kas bandė, tas žino! Tai lenta atsiknojusi, tai vinys kyšo, tai durų ir langų apvadai tvarkytini, o dar senasis dažas nepasiduoda. Šiek tiek panašu į senų tekstų pasiredagavimą.

Aputis turėjo gebėjimą atpažinti žmogaus esmę akimirksniu.

Aputis, tarp visų grožybių, mokėjo pamatyti gražias moteris. Kaip jos atrodė, kaip rengiasi, kokio būdo. Tai nereiškia, kad norėdavo su jomis kokių santykių. Tiesiog gėrėdavosi. Ir apie maniškę yra šį tą prataręs.

Aputis buvo ne tik rašytojas, bet ir skaitytojas. Pakalbantis ir parašantis apie kolegų knygas. Kartais labai asmeniškai. Kai perskaitė Romualdo Granausko romaną *Rūkas virš slėnių*: „Tai ką, kaip dabar berašyti?“

Dėl rūko. Kai sutvarkė paskutiniam leidimui savo apysakas, knygą pavadino *Bėgiai išnyksta rūke*.

Apskritai jo knygų vardai yra reikšmingi, įterpta nuspėjamų sąsajų. Štai *Vieškelyje džipai*. Ir iš atminties: Kazio Jankausko romanai *Vieškelyje plytų vežimai* (1938).

Aputis savo pavarde, kilme, kūryba ir elgesiu padėjo Marcelijui Martinaičiui susikurti Kukutį.

Man Aputis buvo paskutinis pašnekovas apie reikalų esmes. Ir kol dirbo *Metų* redakcijoje, ir vėliau kartais užeidavo į mano darbo kambarį leidykloje. Jeigu užeidavo, žinodavau, kad ne šiaip sau. Arba dėl kokio nors politikos posūkio, arba dėl kultūrai svarbaus įvykio, arba dėl polemishko rašytojų organizacijos sprendimo. Nė karto negirdėjau išplėtoto monologo, koku užguldavo, pavyzdžiui, Petras Dirgėla. Aputis mokėjo kalbėti sakinių nuotrupomis, pauzėmis, gestais, atsistojimais, neva pajuokavimais. Gal jums sunku bus patikėti, bet pasakysiu, kaip man atrodė: jo tokio kalbėjimo esmė buvo fundamentali. Šis įspūdis liko. Paskutinio rimto pašnekovo. Kito kol kas man nėra.

Dėl atsitiktinai susiklosčiusių aplinkybių kartais atsitinka tai, dėl ko paskui ilgai graužiesi.

Aputis jau sirgo, po švitinimų ir ligoninės buvo namuose. *Metų* redakcijos žmonės paprašė mane užnešti jam naują žurnalo numerį (gyvenome gretimuose namuose). Kai priėjau prie jo namo, pamačiau, kad tuo pačiu laiku atvažiavo mano dukra su šeima. Dėl to paskubom perdaviau žurnalą duris atidariusiai Juozo žmonai Virginijai, išgirdau jos „tai prašom, prašom užėiti“; kažin ką suveblenau ir nuskubėjau namo.

Ir tik kitą rytą pagalvojau, kaip visa tai pasirodė Apučiu. „Net neužėjo.“ Klasikinė negraži situacija. Kas jau kas, bet Aputis pasidarydavo savo neatšaukiamų išvadų.

Negaliu pamiršti. Juozai, mielas, atsiprašau. Šiuos žodžius kartais pasakau prie jo antkapinio paminklo. Vieno gražiausių Antakalnio kapinėse.

2017.III.23